

“ILMIY TAFAKKUR VA ZAMONAVIY TADQIQOTLAR: MUAMMOLAR, YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR” MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY KONFERENSIYASI
Qabul qilindi: 5-noyabr 2026-yil • Ma’qullandi: 8-noyabr 2026-yil • Nashr qilindi: 10-noyabr 2026-yil

EKOLOGIK METAFORALARNING OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI VA IJTIMOIY TARMOQLAR DISKURSIDA QO‘LLANISHI

Hayitova Dilruh Jalolovna

BuxDPI 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqolada ekologik metaforalarning ommaviy axborot vositalari hamda ijtimoiy tarmoqlar diskursida qo‘llanish xususiyatlari lingvistik va pragmatik nuqtayi nazardan yoritiladi. Ekologik muammolarni ifodalashda metaforaning nominativ, obraz yaratish, baholash, ta’sir ko‘rsatish va axborotni ixchamlashtirish vazifalari tahlil qilinadi. “Tabiatning nafasi”, “sayyoraning yarasi”, “yashil kelajak”, “daryo tomirlari” kabi namunaviy birikmalar orqali metaforik ko‘chimning manba va nishon sohalari, semantik tarkibi hamda kommunikativ imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi. Yangiliklar matni, publitsistik maqola, blog, post va izohlarda ekologik metaforalarning farqli funksiyalari muhokama qilinadi. Maqola ekologik diskursni o‘rganishda leksik-semantik, kontekstual va diskursiv tahlil metodlaridan foydalanish zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: ekologik metafora, ekologik diskurs, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoq, leksik semantika, obrazlilik, pragmatika, ekologik kommunikatsiya.

Abstract. The article examines the features of ecological metaphors in mass media and social media discourse from linguistic and pragmatic perspectives. It analyzes the nominative, image-forming, evaluative, persuasive, and information-condensing functions of metaphors in expressing environmental issues. Through illustrative expressions such as “the breath of nature,” “the wound of the planet,” “a green future,” and “the arteries of rivers,” the article reveals the source and target domains of metaphorical transfer, its semantic structure, and communicative potential. The different functions of ecological metaphors in news texts, journalistic articles, blogs, posts, and comments are discussed. The

article substantiates the necessity of using lexical-semantic, contextual, and discourse analysis methods in the study of ecological discourse.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности употребления экологических метафор в дискурсе средств массовой информации и социальных сетей с лингвистической и прагматической точек зрения. Анализируются номинативная, образная, оценочная, воздействующая и информационно-компрессивная функции метафоры при выражении экологических проблем. На примере таких выражений, как «дыхание природы», «рана планеты», «зелёное будущее», «артерии рек», раскрываются исходная и целевая сферы метафорического переноса, семантическая структура и коммуникативные возможности метафор. Обсуждаются различные функции экологических метафор в новостных текстах, публицистических статьях, блогах, публикациях и комментариях. В статье обосновывается необходимость применения лексико-семантического, контекстуального и дискурсивного методов анализа при изучении экологического дискурса.

Ключевые слова: экологическая метафора, экологический дискурс, средства массовой информации, социальные сети, лексическая семантика, образность, прагматика, экологическая коммуникация.

Kirish

XXI asrda ekologik muammolar insoniyat hayotining muhim masalalaridan biriga aylandi. Iqlim o‘zgarishi, suv tanqisligi, havoning ifloslanishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, chiqindilar ko‘payishi va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish zarurati jamoatchilik muhokamasining markazida turibdi. Mazkur muammolarni keng auditoriyaga yetkazish, ularning mohiyatini tushuntirish va ekologik mas’uliyatni shakllantirishda til, xususan, metaforik ifoda muhim vosita hisoblanadi. Ekologik jarayonlar ko‘pincha murakkab ilmiy tushunchalar bilan bog‘liq bo‘lgani sababli ularni kundalik nutqqa yaqin, tasavvur uyg‘otuvchi obrazlar orqali ifodalash kommunikativ samaradorlikni oshiradi.

Ommaviy axborot vositalari ekologik hodisalarni saralash, izohlash va jamoatchilikka taqdim etish bilan birga, ularni muayyan til shakllari orqali talqin ham qiladi. Sarlavha, lid,

maqola matni, reportaj va sharhlarda ishlatilgan metaforalar auditoriyaning hodisani qanday anglashiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarda esa qisqa postlar, videoga qo‘yilgan yozuvlar, hashtaglar, memlar va foydalanuvchi izohlari ekologik metaforalarning tez tarqalishi hamda yangi ma’nolar kasb etishiga sharoit yaratadi.

Maqolaning maqsadi o‘zbek tilidagi ekologik metaforalarning ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar diskursida qo‘llanishini tavsiflash, ularning leksik-semantik hamda pragmatik vazifalarini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda tavsifiy, kontekstual, komponent tahlili va diskursiv tahlil usullaridan foydalanish mumkin. Keltirilgan misollar tahliliy-illustrativ xarakterga ega bo‘lib, real nashrlardan olingan statistik korpus natijasi sifatida talqin qilinmaydi.

1. Ekologik metafora va ekologik diskurs tushunchalari

Metafora til birliklarining ko‘chma ma’noda qo‘llanishiga asoslangan semantik hodisadir. Uning yuzaga kelishida bir tushuncha boshqa tushuncha orqali idrok etiladi: nishon soha mazmuni manba soha belgilariga tayangan holda anglanadi. An’anaviy qarashlarda metafora badiiy nutqning bezagi sifatida izohlangan bo‘lsa, zamonaviy kognitiv yondashuv uni inson tafakkuri va konseptualizatsiyasining muhim mexanizmi sifatida baholaydi. Demak, metafora faqat so‘zning ma’nosini o‘zgartirmaydi, balki voqelikni ma’lum nuqtayi nazardan ko‘rishga yordam beradi.

Masalan, “daryo tomirlari” birikmasida daryo tarmog‘i inson tanasidagi tomirlar bilan qiyoslanadi. “Tomir” leksemasining hayotiylik, uzluksiz oqim va tizimni bog‘lab turish semalari daryo yoki suv yo‘llariga ko‘chiriladi. Natijada suv tizimi tabiatning hayotiy mexanizmi sifatida tasavvur qilinadi. “Sayyoraning yarasi” ifodasida esa Yer shari inson tanasi bilan konseptual bog‘lanib, ekologik zarar jismoniy jarohatga qiyoslanadi. Bunday metaforalar abstrakt ekologik jarayonni hissiy va aniq obrazga aylantiradi

Metaforani tahlil qilishda uning lug‘aviy ma’nosi, kontekstda yuzaga kelgan ko‘chma ma’nosi, semantik komponentlari va kommunikativ vazifasi birgalikda e’tiborga olinadi. Bir metafora turli matnlarda turlicha baholovchi mazmun kasb etishi mumkin. Shu sababli metaforik birlikni alohida so‘z sifatida emas, balki matn va diskurs doirasida o‘rganish muhimdir.

Ekologik metafora ekologik hodisa, jarayon, muammo yoki yechimni boshqa predmet, hodisa yoxud tajriba sohasi orqali ifodalovchi ko‘chma ma’noli birlikdir. Uning nishon sohasi tabiat, atrof-muhit, ekologik xavf, resurslar, iqlim, suv, havo, o‘simlik va hayvonot dunyosi bilan bog‘liq bo‘ladi. Manba sohasi esa inson tanasi, urush, kasallik, iqtisod, mexanika, oila, yo‘l, hayot va boshqa konseptual maydonlardan olinishi mumkin

Ekologik metaforalar mazmuniga ko‘ra bir necha guruhga ajratilishi mumkin. Birinchi guruh antropomorfik metaforalardir: “tabiat nafas oladi”, “daryo qiynalmoqda”, “Yer charchadi”. Bu birliklarda tabiatga insoniy xususiyatlar beriladi. Ikkinchi guruh tibbiy metaforalar: “sayyoraning yarasi”, “ekologik kasallik”, “tabiatni davolash”. Uchinchi guruh harbiy metaforalar: “ifloslanishga qarshi kurash”, “ekologik hujum”, “tabiatni himoya qilish fronti”. To‘rtinchi guruh rang metaforalari: “yashil iqtisodiyot”, “qora tutun”, “kulrang shahar”. Beshinchi guruh mexanik yoki tizim metaforalari: “ekologik muvozanat”, “tabiat mexanizmi”, “resurslar oqimi”.

Bunday tasnif qat’iy va yopiq bo‘lmasligi kerak. Ayrim birliklar bir vaqtning o‘zida bir necha semantik qatlamni faollashtiradi. “Yashil kelajak” birikmasida rang semasi bilan birga ijobiy baho, umid va barqarorlik mazmuni ham ifodalanadi. “Ekologik tahdid” esa xavf konseptini bevosita nomlaydi; u metaforik xususiyatga ega bo‘lishi mumkin, biroq har bir terminologik birikmani avtomatik ravishda metafora deb belgilash to‘g‘ri emas. Metaforiklik kontekst va ma’no ko‘chish darajasi asosida aniqlanishi lozim

2. Ommaviy axborot vositalari diskursida ekologik metaforalar

Ommaviy axborot vositalari ekologik masalalarni yoritishda axborot berish, tushuntirish, baholash va auditoriyani muayyan munosabatga undash vazifalarini bajaradi. Metafora ushbu vazifalarni amalga oshirishda muhim til vositasidir. Yangilik sarlavhasida metafora o‘quvchi e’tiborini jalb qiladi, matnning asosiy mazmunini ixcham ifodalaydi va voqeaning talqin doirasini belgilaydi. Publitsistik maqolalarda esa metafora muallif pozitsiyasini kuchaytirish, muammoning dolzarbligini ko‘rsatish va hissiy ta’sirni oshirish uchun xizmat qiladi

Masalan, “Shahar havosi og‘ir nafas olmoqda” kabi sarlavha havoning ifloslanishini insonning nafas olish holati bilan bog‘laydi. “Og‘ir nafas” birikmasi ekologik vaziyatni

fiziologik tajriba orqali anglashga imkon beradi. “Tabiatning sabr kosasi to‘ldi” ifodasi ekologik bosimning chegaraga yetganini obrazli ko‘rsatadi. “Suv — hayot tomiri” jumlasi esa suv resurslarining hayotiy ahamiyatini ta’kidlaydi. Bunday misollar matnning kommunikativ maqsadiga qarab informativ, ekspressiv yoki argumentativ vazifa bajaradi

Metaforaning jurnalistik matndagi samarasi uning aniqligi va kontekst bilan uyg‘unligiga bog‘liq. Haddan tashqari dramatik metaforalar ekologik muammoni bo‘rttirib ko‘rsatishi, ilmiy ma’lumotning aniqligini susaytirishi yoki auditoriyada asossiz xavotir uyg‘otishi mumkin. Shu bois jurnalistik diskursda obrazlilik fakt, dalil va izoh bilan muvozanatda bo‘lishi kerak. “Tabiat halokat yoqasida” kabi umumlashtiruvchi ifoda aniq hudud, sabab va ko‘rsatkichlar bilan izohlanmasa, axborot qiymati cheklangan bo‘ladi

Sarlavha matnning eng faol pozitsiyalaridan biri bo‘lib, unda metafora qisqa shaklda kuchli semantik yukni tashiydi. Sarlavhada qo‘llangan metafora o‘quvchining keyingi matnni qanday qabul qilishiga yo‘nalish beradi. “Yashil qalqon: daraxtlar shaharni qanday himoya qiladi?” kabi sarlavhada daraxtlar “qalqon” obrazida ifodalanib, ularning himoya vazifasi ochib beriladi. “Plastik to‘lqin shaharni bosmoqda” ifodasida chiqindining ko‘payishi suv to‘lqini bilan qiyoslanib, jarayonning miqyosi va tezligi ta’kidlanadi

Lid, ya’ni maqolaning boshlang‘ich qismi sarlavhadagi obrazni konkret fakt bilan bog‘laydi. Sarlavhada metaforik ifoda ishlatilgan bo‘lsa, lidda uning real mazmuni, hudud, sabab yoki oqibat ko‘rsatilishi maqsadga muvofiq. Matnning asosiy qismida metafora izoh, taqqoslash yoki ekspert fikri bilan boyitiladi. Shu tarzda obrazli ifoda axborotning tushunarliligini oshiradi, biroq faktik mazmunni almashtirmaydi

Ekologik metaforalar reportaj va intervyularda ham uchraydi. Reportaj muallifi kuzatilayotgan manzarani obrazli ifodalashi mumkin; suhbatdosh esa ekologik holatni o‘z tajribasi va hissiy munosabati orqali metaforik talqin qiladi. Bunda metaforaning muallifga tegishliligi aniq ajratilishi, iqtiboslar tahrir jarayonida mazmunan buzilmasligi lozim. Ekologik mavzuda mutaxassis nutqi bilan publitsistik ifoda o‘rtasidagi farqni saqlash ilmiy va jurnalistik ishonchlilik uchun muhimdir.

Ekologik metaforalar voqelikni neytral nomlashdan tashqari, unga ijobiy yoki salbiy baho ham beradi. “Tabiatga tajovuz”, “daryoning bo‘g‘ilishi”, “yashil umid”, “ekologik

uyg‘onish” kabi birliklar auditoriyada muayyan hissiy munosabatni shakllantiradi. Salbiy metaforalar muammoning xavfini ko‘rsatish va e’tiborni safarbar qilishga xizmat qilishi mumkin. Ijobiy metaforalar esa yechim, tiklanish va hamkorlik g‘oyalarini ilgari suradi

Biroq baholovchi metafora muallifning ideologik yoki kommunikativ pozitsiyasini ham ifodalashi mumkin. “Tabiatga qarshi urush” iborasi inson faoliyatini qarama-qarshilik doirasida talqin qiladi; “tabiat bilan hamkorlik” esa muvofiqlik va barqarorlik g‘oyasini ilgari suradi. Bir xil ekologik hodisa turli metaforalar orqali turlicha konseptualizatsiya qilinishi mumkin. Bu holat metaforaning diskursiv kuchini, ya’ni ma’no yaratish va talqinni yo‘naltirish imkoniyatini ko‘rsatadi

3. Ijtimoiy tarmoqlar diskursida ekologik metaforalar

Ijtimoiy tarmoqlar ekologik mavzudagi axborotning tez tarqalishi, foydalanuvchilar tomonidan qayta talqin qilinishi va turli formatlarda namoyon bo‘lishi bilan ajralib turadi. Postlar, qisqa videolar, infografikalar, hashtaglar, izohlar va repostlar ekologik metaforalarning kommunikativ muhitini tashkil etadi. Raqamli diskursda matn ko‘pincha tasvir, rang, emoji, ovoz va video bilan birgalikda ishlaydi. Shu sababli metaforani faqat verbal birlik sifatida emas, multimodal ifoda tarkibida ham o‘rganish zarur

Ijtimoiy tarmoqlarda ekologik metafora odatda ixcham, esda qolarli va hissiy jihatdan ta’sirchan bo‘ladi. “Yer — bizning umumiy uyimiz”, “plastik — tabiatning dushmani”, “har bir daraxt — kelajakka nafas” kabi ifodalar foydalanuvchini muayyan harakatga undash, ekologik qadriyatni targ‘ib qilish yoki muammoni sodda tushuntirish uchun ishlatilishi mumkin. Bunday birliklar shiorga yaqinlashib, kollektiv identifikatsiyani kuchaytiradi

Raqamli muhitda metafora tez-tez takrorlanishi natijasida barqaror birikmaga aylanishi, yangi kontekstlarda ishlatilishi yoki ironik ma’no kasb etishi mumkin. “Yashil” leksemasi ekologik tozalik va barqarorlikni ifodalash bilan birga, ayrim vaziyatlarda tashkilot yoki mahsulotning ekologik imijini tanqidiy baholashda ham qo‘llanadi. Shu jihatdan ijtimoiy tarmoqlar metaforik ma’nolarning o‘zgarishi va pragmatik qayta talqin qilinishini kuzatish uchun muhim material beradi

Hashtaglar ijtimoiy tarmoq matnida mavzuni belgilash, postlarni guruhlash va jamoaviy faollikni kuchaytirish vazifasini bajaradi. #YashilKelajak, #TabiatniAsraylik,

#SuvHayotManbai kabi shakllar ekologik g‘oyani qisqa va tanish konseptlar orqali ifodalaydi. Hashtag tarkibidagi metaforik yoki ramziy birliklar postning asosiy mazmunini tez anglashga yordam beradi. Ularning ta’siri auditoriya tomonidan umumiy qabul qilingan ma’nolar va platforma kommunikatsiyasi qoidalariga bog‘liq

Postlarda ekologik metafora ko‘pincha muammo va yechimni qarama-qarshi qo‘yish orqali tashkil etiladi: “ifloslikdan yashil hayot sari”, “chiqindi emas, qayta foydalanish imkoniyati”, “tabiatga zarar — kelajakka zarar”. Bunday ifodalar argumentni ixchamlashtiradi va muayyan xatti-harakatni tavsiya qiladi. Izohlarda esa foydalanuvchilar metaforani qo‘llab-quvvatlashi, rad etishi, hazil yoki kinoya bilan qayta ishlatishi mumkin. Shu sababli izohlar diskursning dialogik va ko‘p ovozli tabiatini namoyon etadi

Ijtimoiy tarmoqlarda metaforik ifodaning samaradorligi uning qisqaligi bilangina belgilanmaydi. U auditoriyaning tajribasi, ekologik bilim darajasi, madaniy assotsiatsiyalari va muayyan platformadagi muloqot uslubiga ham bog‘liq. Masalan, “daraxt — shahar o‘pkasi” metaforasi havoni tozalash vazifasini sodda tushuntiradi; lekin ilmiy izohda daraxtlarning ekologik funksiyalari aniq mexanizmlar bilan ochib berilishi zarur. Obrazli ifoda ilmiy tushuntirishning o‘rnini bosmasligi, balki unga kirish vazifasini bajarishi kerak.

Pragmatik nuqtayi nazardan ekologik metaforalar bir nechta vazifani bajaradi: e’tiborni jalb etish, hissiy munosabatni kuchaytirish, jamoaviy birdamlikni yaratish, foydalanuvchini harakatga undash va muayyan pozitsiyani legitimlashtirish. “Tabiatga ovoz beraylik” kabi ifoda tabiatni insoniylashtiradi va uni himoyaga muhtoj subyekt sifatida tasvirlaydi. “Kelajakni yashil rangda quramiz” jumlasi esa ekologik mas’uliyatni ijobiy istiqbol bilan bog‘laydi

Metafora chaqiriq, murojaat va kampaniya matnlarida ayniqsa faol ishlatiladi. Ekologik aksiyalar uchun yaratilgan shiorlarda “birgalikda tabiatni tiklaymiz”, “toza muhit — sog‘lom hayot”, “daraxt ekish — kelajakka sarmoya” kabi ifodalar maqsad va qadriyatni birlashtiradi. Bunday birliklar foydalanuvchi xatti-harakatini yo‘naltirishga qaratilgan bo‘lib, ularning samarasi postning ishonchliligi, amaliy taklif va dalillar bilan mustahkamlanishiga bog‘liq

Raqamli diskursda metaforalar ba’zan manipulyativ yoki noto‘g‘ri talqin qilishga olib kelishi ham mumkin. Ekologik muammoni “falokat”, “qiyomat”, “dushman” kabi keskin obrazlar bilan ifodalash auditoriyani jalb qilishi, lekin vaziyatning ilmiy ko‘lamini buzib ko‘rsatishi ehtimoli mavjud. Shuningdek, “yashil” obrazidan reklama va imij maqsadida foydalanish ekologik mas’uliyatni amalda tasdiqlamaydigan “greenwashing” holatlarini yuzaga chiqarishi mumkin. Shuning uchun metaforik ifodaning mazmuni faktlar bilan solishtirilishi va kommunikativ maqsadi tanqidiy baholanishi kerak

4. Ekologik metaforalarning leksik-semantik va diskursiv tahlili

Ekologik metaforalarni leksik tavsiflashda birlikning denotativ mazmuni, ko‘chma ma’nosi, konnotativ komponenti va baholovchi semalari ajratiladi. “Yara” leksemasining asosiy ma’nosi tana to‘qimasining shikastlanishi bilan bog‘liq. “Sayyoraning yarasi” birikmasida esa shikastlanish semasi ekologik zararga ko‘chadi; og‘riq, iz, tiklanish va davolash kabi qo‘shimcha assotsiatsiyalar faollashadi. Natijada ekologik zarar faqat fizik o‘zgarish emas, balki tuzatish talab qiladigan holat sifatida talqin etiladi

“Nafas” leksemasi hayotiylik, havo almashinuvi va tiriklik semalariga ega. “Shahar o‘pkasi” birikmasida o‘pka va shahar yashil hududlari o‘rtasida funksional o‘xshashlik yaratiladi. “Yashil qalqon” metaforasida qalqonning himoya semasi daraxtzor yoki o‘rmonlarga ko‘chadi. “Suv tomiri” ifodasida tomirning tizimni bog‘lovchi va hayotiy oqimni ta’minlovchi xususiyati suv resurslariga tatbiq etiladi. Ushbu tahlil metaforaning qanday semalar asosida yuzaga kelganini aniqlash imkonini beradi.

Ekologik metaforalarni leksik guruhlarga ajratish ularning umumiy va farqli belgilarini ko‘rsatadi. Antropomorfik metaforalar tabiatni inson bilan qiyoslaydi; tibbiy metaforalar zarar va tiklanish jarayonlarini kasallik hamda davolanish orqali izohlaydi; harbiy metaforalar kurash, himoya va tahdid konseptlarini faollashtiradi; rang metaforalari esa ekologik holatga ramziy baho beradi. Har bir guruhning diskursdagi vazifasi matn janri va kommunikativ maqsadga ko‘ra o‘zgaradi

Kontekst metaforaning ma’nosini aniqlashda hal qiluvchi omildir. “Yashil” so‘zi bir matnda o‘simlik rangini bildirishi, boshqa matnda ekologik barqarorlik, yana bir vaziyatda esa siyosiy yoki iqtisodiy dastur ramzi bo‘lishi mumkin. “Qora” leksemasi tutun va

ifloslanish bilan bog‘langanda salbiy ekologik holatni ifodalasa, “yashil” bilan qarama-qarshi qo‘yilganda ijobiy ekologik qadriyatni yuzaga chiqaradi. Shunday qilib, metaforik ma’no leksik birlikning imkoniyatlari va matn konteksti o‘zaro ta’sirida shakllanadi

Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar ekologik metaforalarni qo‘llashda umumiy jihatlarga ega: ikkala muhit ham obrazlilik, ixchamlik va baholovchi ifodadan foydalanadi. Biroq ularning kommunikativ sharoiti farqlanadi. OAV matnlarida metafora ko‘pincha tahririy nazorat, janr me’yorlari va faktik izoh bilan birga keladi. Ijtimoiy tarmoqlarda esa foydalanuvchi muallifligi, tezkorlik, dialogiklik, multimodallik va norasmiy uslub kuchliroq namoyon bo‘ladi

OAVda metafora sarlavha va matn o‘rtasidagi mazmuniy bog‘lanishni yaratishi, ekologik muammoni jamoatchilik kun tartibiga olib chiqishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarda u hashtag, shior, vizual obraz va izohlar orqali kollektiv munosabatni shakllantiradi. OAVdagi metafora nisbatan barqaror va tahrirlangan shaklda uchrashi mumkin; ijtimoiy tarmoqlarda esa uning variantlari, qisqartmalari, kinoyaviy talqinlari va qayta kontekstlashtirilishi ko‘proq kuzatiladi. Ushbu farqlar ekologik diskursning turli kommunikativ maydonlarda qanday tashkil etilishini ko‘rsatadi

5. Tadqiqot metodologiyasi va amaliy tahlil yo‘nalishlari

Ekologik metaforalarni empirik asosda o‘rganish uchun O‘zbekistondagi yangilik portallari, gazeta va jurnallar, rasmiy tashkilot sahifalari hamda ochiq ijtimoiy tarmoq postlaridan muayyan davrga oid matnlar korpusini shakllantirish mumkin. Korpusga ekologiya, iqlim, suv, havo, chiqindi, o‘rmon, daraxt, ekologik xavf va barqarorlikka oid kalit so‘zlar asosida materiallar tanlanadi. Har bir birlikning manbasi, sanasi, janri, mavzusi va konteksti qayd etilishi tadqiqotning tekshiriluvchanligini oshiradi

Tahlil jarayonida metaforik birliklar quyidagi mezonlar asosida kodlanishi mumkin: 1) metafora turi; 2) manba sohasi; 3) nishon sohasi; 4) leksik shakli; 5) baholovchi qutbi; 6) diskurs janri; 7) kommunikativ vazifasi; 8) kontekstual ma’nosi. Masalan, “daraxt — shahar o‘pkasi” birlikda manba sohasi inson anatomiyasi, nishon sohasi shahar yashil hududlari, semantik asos esa havo almashinuvi va hayotiylik bo‘ladi. “Plastik to‘lqin” ifodasida manba

sohasi tabiiy suv harakati, nishon sohasi plastik chiqindilarning ko‘payishi, semantik asos esa miqyos va bosimni ifodalashdir

Miqdoriy tahlil metafora turlarining qanchalik tez-tez uchrashi, qaysi janrda ko‘proq qo‘llanishi va salbiy-ijobiy baholash nisbatini aniqlashga yordam beradi. Sifat tahlili esa metaforaning kontekstda qanday ma’no hosil qilishi, auditoriyaga qanday ta’sir ko‘rsatishi va muayyan ekologik tasavvurni qanday shakllantirishini izohlaydi. Ikki yondashuvning uyg‘unligi ekologik metaforalarning leksik va diskursiv xususiyatlarini to‘liqroq ochishga xizmat qiladi

Korpus tuzishda muhim metodologik talab — metaforani oddiy termin yoki literal ifodadan farqlashdir. “Atmosfera ifloslanishi” kabi birlik ko‘pincha terminologik nom bo‘lsa, “atmosferaning bo‘g‘ilishi” obrazli ko‘chimdir. Shuningdek, birikmaning metaforikligi kontekstga bog‘liq bo‘lishi mumkin. Kodlash mezonlari oldindan belgilansa, tahlilning izchilligi va natijalarning qayta tekshirilishi ta’minlanadi

Xulosa

O‘zbek tilidagi ekologik metaforalar ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar diskursida ekologik hodisalarni anglash, ifodalash va baholashning muhim lingvistik vositasi hisoblanadi. Ular murakkab ekologik jarayonlarni obrazli, ixcham va auditoriyaga yaqin shaklda taqdim etadi. Metaforik ifoda ekologik muammoni faqat nomlamaydi, balki uning qanday tasavvur qilinishiga ham ta’sir ko‘rsatadi

Tahlil ekologik metaforalarning antropomorfik, tibbiy, harbiy, rang va tizimga oid guruhlarini ajratish mumkinligini ko‘rsatadi. “Sayyoraning yarasi”, “daryo tomirlari”, “shahar o‘pkasi”, “yashil qalqon”, “plastik to‘lqin” kabi namunalar turli manba sohalaridan olingan semantik belgilar ekologik nishon sohaga ko‘chishini namoyon etadi. Ushbu birliklarda hayotiylik, zarar, himoya, xavf, tiklanish va barqarorlik semalari faol bo‘ladi

OAV diskursida metafora sarlavha, lid va publitsistik matnning ta’sirchanligini oshiradi, axborotni ixchamlashtiradi va muallif bahosini ifodalaydi. Ijtimoiy tarmoqlarda esa metafora hashtag, post, shior, izoh va multimodal materiallar tarkibida namoyon bo‘lib, tez tarqalish, jamoaviy faollik va qayta talqin qilish imkoniyatiga ega. Ushbu ikki muhit

o‘rtasidagi farq tahririy nazorat, janr, dialogiklik va kommunikativ tezkorlik bilan izohlanadi

Ekologik metaforalarni qo‘llashda obrazlilik va faktik aniqlik o‘rtasidagi muvozanatni saqlash zarur. Haddan tashqari dramatik yoki manipulyativ metaforalar ekologik ma’lumotning mazmunini buzishi mumkin. Shu sababli ekologik kommunikatsiyada metaforalar ishonchli faktlar, ilmiy izoh va aniq amaliy tavsiyalar bilan uyg‘unlashtirilishi lozim. Kelgusida O‘zbek tilidagi ekologik metaforalar korpusini yaratish, ularning chastotasi, semantik modeli va platformalararo farqlarini empirik o‘rganish istiqbolli ilmiy yo‘nalish hisoblanadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.

2. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. – Oxford: Oxford University Press, 2010.

3. Charteris-Black J. Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.

4. Musolff A. Metaphor and Political Discourse: Analogical Reasoning in Debates about Europe. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.

5. Goatly A. The Language of Metaphors. – London: Routledge, 1997.

6. Stibbe A. Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By. – London: Routledge, 2015.

7. Fill A., Penz H. (eds.). The Routledge Handbook of Ecolinguistics. – London: Routledge, 2018.

8. van Dijk T. A. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

9. Halliday M. A. K. New Ways of Meaning: The Challenge to Applied Linguistics. – Journal of Applied Linguistics, 1990.

10. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildli. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.